

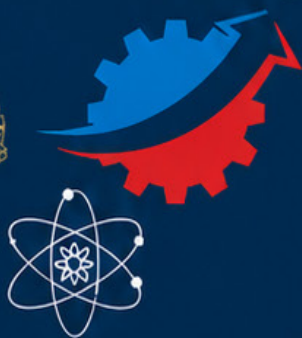
MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2026-YIL

IYUL/7-SON, III-QISM

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google
Scholar

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

OpenAIRE

ISSN: 3060-463X

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ФИЛИАЛ В Г. ТАШКЕНТЕ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 2026-yil, iyul.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalendar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

Yusupov Maxamadamin Abduxamidovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor

Kalonova Moxigul Baxritdinovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent

Mirzayev Kulmamat Djanzakovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi (DSc), professor.

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Norboyev Odil Abrayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Karimova Nilufar Sadirdin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Pardaev Umidjon Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich, Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.08.06 – "G'ildirakli va gusenisali mashinalar va ularni ishlatish" (texnika fanlari)
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

O'ZBEKISTONDA KREDIT BOZORINI RIVOJLANTIRISH TENDENSIYALAR VA ISTIQBOLLAR.....	9
Javlanova Shaxnoza Djalolitdinovna	
TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN AYOLLAR TADBIRKORLIGINI MOLIYALASHTIRISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH.....	14
Babaraimova Gulmira Zakirovna	
MILLIY IQTISODIYOTGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB QILISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	20
Fazliyev Farrux Faxriddinovich	
TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TIJORAT BANKLARI KREDIT PORTFELINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH	26
Jo'rayev Eldor Berdibekovich	
ELEKTROTEXNIKA SANOATI KORXONALARINING RAQOBATBARDOSHLIK IMKONIYATLARI.....	32
Bahodirov Jahongir Bahodir o'g'li	
SANOAT KORXONALARINING RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DARAJASINI BAHOLASH VA UNING MOLIYAVIY-IQTISODIY KO'RSATKICHLARGA TA'SIRINI EKONOMETRIK MODELASHTIRISH	37
Omanov Behzod, Hoshimjonov Ahrorjon	
MINTAQAVIY INVESTITSIYA JARAYONLARINING HUDUDIY VA TARMOQ TARKIBINI BAHOLASH: DINAMIK TENDENSIYALAR VA NOMUTANOSIBLIKLAR	43
Qodirqulov Xumoyun Mirzo Voxid o'g'li	
HUDUDLARGA XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI	48
Umaraliyev Sanjar Sultonaliyevich	
ANALYSIS OF EXISTING MARKETING INSTRUMENTS FOR THE PROMOTION OF UNIVERSITY EDUCATIONAL SERVICES: STAGE REACH, THE COST-EFFICIENCY INVERSION, AND THE ABSORPTIVE CAPACITY CONSTRAINT	53
Shuhrat Bahodir o'g'li Umarov	
WORKLOAD MANAGEMENT AS A MECHANISM FOR ENHANCING ACADEMIC STAFF PERFORMANCE IN HIGHER EDUCATION.....	65
Sultonboyeva Munira, Sultanova Kamila	
XIZMATLAR SEKTORIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI KOMPLEKS BAHOLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH.....	73
Tursunova Shahlo Sayfillayevna	
SUN'IY INTELLEKT VA TO'QIMACHILIK MAHSULOTLARI EKSPORT RAQOBATBARDOSHLIGI	79
Madrahimova Onajon Javlon qizi	
MINTAQAVIY INVESTITSİYALARINING KAMBAG'ALLIKKA TA'SIRINI UZATISH MEXANIZMLARI	83
Nabiyev Olimjon Abdisalomovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT VA AUDIT.....	90
Yariyev Sherzod Shukurjanovich	
GIDROENERGETIKA INVESTITSİYALARINI MOLIYALASHTIRISH MANBALARINI DIVERSIFIKATSIYA QILISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI.....	94
Xusanov Shaxbozbek Shuxratjon o'g'li	
KORXONALARDA RAQAMLI BOSHQARUV INFRATUZILMASINING RIVOJLANISH DARAJASI TAHLILI .	100
Anvarova Lobarxon Sherzod qizi	
TIJORAT BANKLARIDA INVESTITSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI.....	108
Ochilov Shoxrux Ne'matulla o'g'li	
IQTISODIY-DEMOGRAFIYANING MAZMUN-MOHİYATI VA UNI SHAKLLANISHI TO'G'RISIDAGI ILMIY YONDASHUVLAR.....	115
Saidov Jo'rabek Nosirxonovich	

ESG MEZONLARI ASOSIDA KORXONALARNING SAVDO FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Rasulova Nazokat Dilshod qizi

KIUT magistri

ANNOTATSIIYA. Zamonaviy iqtisodiyotda ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG – Environmental, Social, and Governance) mezonlarining savdo korxonalari faoliyatiga ta'siri tadqiq etilgan. An'anaviy moliyaviy baholash ko'rsatkichlarining barqaror rivojlanish tendensiyalarini aks ettirishdagi cheklovlari tahlil qilinib, savdo korxonalari faoliyati samaradorligini baholashning takomillashtirilgan integral metodikasi taklif etilgan. Ishlab chiqilgan model savdo sohasining logistika, energiya samaradorligi, iste'molchilar huquqlarini ta'minlash va ta'minot zanjiri shaffofligi kabi o'ziga xos xususiyatlarini inobatga oladi. Shuningdek, yangi metodikaning amaliy ahamiyati O'zbekistondagi shartli yirik riteyl kompaniyalari ma'lumotlari asosida sinovdan o'tkazilib, uzoq muddatli barqarorlik va investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: ESG mezonlari, savdo faoliyati, barqaror rivojlanish, integral baholash, samaradorlik koeffitsiyenti, riteyl sektori, korporativ boshqaruv.

АННОТАЦИЯ. Исследовано влияние экологических, социальных и управленческих критериев (ESG – Environmental, Social, and Governance) на деятельность торговых предприятий в современной экономике. Проанализированы ограничения традиционных финансовых показателей при отражении тенденций устойчивого развития и предложена усовершенствованная интегральная методика оценки эффективности деятельности торговых предприятий. Разработанная модель учитывает особенности торгового сектора, включая логистику, энергоэффективность, обеспечение прав потребителей и прозрачность цепочек поставок. Практическая значимость новой методики апробирована на основе данных условных крупных розничных компаний Узбекистана, а также сформулированы научно-практические рекомендации по повышению долгосрочной устойчивости и инвестиционной привлекательности.

Ключевые слова: ESG-критерии, торговая деятельность, устойчивое развитие, интегральная оценка, коэффициент эффективности, розничный сектор, корпоративное управление.

ABSTRACT. The impact of Environmental, Social, and Governance (ESG) criteria on the activities of trading enterprises in the modern economy is examined. The limitations of traditional financial indicators in reflecting sustainable development trends are analyzed, and an improved integrated methodology for assessing the performance of trading enterprises is proposed. The developed model takes into account the specific characteristics of the trade sector, including logistics, energy efficiency, consumer rights protection, and supply chain transparency. The practical significance of the proposed methodology is tested using data from hypothetical large retail companies in Uzbekistan, and scientific and practical recommendations are formulated to enhance long-term sustainability and investment attractiveness.

Keywords: ESG criteria, trading activities, sustainable development, integrated assessment, efficiency coefficient, retail sector, corporate governance.

KIRISH

Xavfsizlik, iqlim o'zgarishi va ijtimoiy tengsizlik kabi global masalalar fonida jahon iqtisodiyotida an'anaviy yalpi foydaga yo'naltirilgan model bilan bir qatorda barqaror rivojlanish konsepsiyasiga asoslangan yondashuvlarning ahamiyati ortib bormoqda. Bugungi kunda biznes subyektlarining muvaffaqiyati nafaqat ularning moliyaviy hisobotlari yoki sotuv hajmi, balki atrof-muhitga ta'siri, ijtimoiy mas'uliyati va boshqaruv sifati bilan ham baholanmoqda [4]. Ushbu uchta ustuvor yo'nalishni birlashtiruvchi ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv (ESG – Environmental, Social, and Governance) tamoyillari xalqaro miqyosda biznes strategiyalarining muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda.

Savdo va riteyl sektori iqtisodiyotning dinamik hamda iste'molchilar bilan bevosita aloqada bo'ladigan bo'g'inlaridan biridir. Mazkur soha energiya resurslarining katta miqdorda iste'mol qilinishi, qadoqlash

chiqindilarining hosil bo'lishi, murakkab ta'minot zanjirlari va mehnat resurslaridan intensiv foydalanilishi bilan tavsiflanadi [2]. Shu sababli savdo korxonalarida ESG mezonlarini joriy etish nafaqat obro'-e'tibor (reputatsiya) masalasi, balki operatsion xarajatlarni optimallashtirish va uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

O'zbekistonda ham keyingi yillarda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, xalqaro investitsiyalarni jalb etish va eksport salohiyatini oshirish doirasida barqaror rivojlanish masalalariga davlat darajasida alohida e'tibor qaratilmoqda. Mahalliy amaliyotda korxonalarning, xususan, savdo kompaniyalarining faoliyat samaradorligini baholashda an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlar (sof foyda, rentabellik, tovar aylanmasi) muhim o'rin egallaydi. Mazkur yondashuvni ekologik omillar, ijtimoiy kapital va uzoq muddatli boshqaruv risklarini ifodalovchi ko'rsatkichlar bilan to'ldirish korxona faoliyatini yanada kompleks baholash imkonini beradi. Bu esa savdo korxonalari samaradorligini ESG tamoyillarini integratsiyalashgan holda baholash metodikasini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi va tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

ESG (Environmental, Social, and Governance – ekologik, ijtimoiy va korporativ boshqaruv) mezonlarining korxonalar moliyaviy-xo'jalik faoliyati va ularning bozor qiymatiga ta'sirini baholash masalalari so'nggi yillarda jahon iqtisodiyot fani va amaliyotining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biriga aylandi. Korxonalarning barqaror rivojlanishi hamda manfaatdor tomonlar (stakeholders) nazariyasining fundamental asoslari dastlab R. Freeman tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, unga ko'ra, korxona faoliyati faqatgina aksiyadorlar manfaatlari (shareholder value) bilan cheklanib qolmasdan, balki jamiyat, atrof-muhit va iste'molchilar manfaatlarini ham hisobga olishi lozim.

Xalqaro miqyosda ESG omillarining korporativ samaradorlikka ta'sirini o'rgangan olimlardan M. Porter va C. Kramer "birlashgan qiymat" (shared value) konsepsiyasini ilgari surganlar. Ularning fikricha, korxonalarning ijtimoiy va ekologik mas'uliyati qonunchilik talabi yoki xarajat sifatida emas, balki yangi bozor imkoniyatlarini yaratuvchi va raqobatbardoshlikni oshiruvchi strategik vosita sifatida qaralishi mumkin. Ayniqsa, savdo va chakana savdo (retail) tarmoqlarida ESG prinsiplarining joriy etilishi iste'molchilar xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. X. Jones va hammualliflari o'z tadqiqotlarida yirik global chakana savdo kompaniyalari (masalan, Walmart, Tesco) misolida "yashil logistika", energiya samaradorligi va yetkazib berish zanjirida ijtimoiy adolat tamoyillarining qo'llanilishi brend kapitalini (brand equity) oshirishini ko'rsatib berganlar. E. Fama, K. French va U. Aytmuratova kabi moliya sohasi namoyandalari hamda yirik investitsiya fondlari (masalan, BlackRock tahliliy hisobotlari) ma'lumotlariga ko'ra, yuqori ESG reytingiga ega bo'lgan kompaniyalarda tizimli risklarga (systemic risks) moyillik nisbatan past bo'lib, ularning kapital jalb qilish xarajatlari (cost of capital) ham kamayishi mumkin. Savdo korxonalarida bu omil omborxonalarni boshqarish, transport chiqindilarini kamaytirish va xodimlar qo'nimsizligini pasaytirish (S mezon) orqali rentabellikning o'sishida namoyon bo'ladi. O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish va "yashil iqtisodiyot"ga o'tish sharoitida mahalliy olimlar tomonidan ham korporativ boshqaruv va samaradorlikni baholash usullari keng tadqiq etilmoqda. Xususan, respublikamiz iqtisodchi olimlaridan N. Yuldashev, A. Vaxabov va Sh. Mustafakulovlarning ilmiy ishlarida korxonalarning investitsiyaviy jozibadorligi, innovatsion faolligi hamda integratsiyalashgan tuzilmalarda boshqaruv samaradorligini baholash metodologiyalari batafsil yoritilgan [1–5]. Mazkur tadqiqotlarning aksariyatida korxona samaradorligi an'anaviy moliyaviy koeffitsiyentlar (ROI, ROA, ROS) hamda ishlab chiqarish hajmlari orqali baholangan bo'lib, ESG mezonlarining savdo va xizmat ko'rsatish sohasi korxonalariga xos xususiyatlarini inobatga oluvchi kompleks uslubiyotlarni yanada rivojlantirish imkoniyatlari mavjud.

Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, savdo faoliyati o'zining yuqori resurs aylanmasi, qadoqlash chiqindilarining ko'pligi va iste'molchi bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqada bo'lishi sababli ESG transformatsiyasini faol joriy etish mumkin bo'lgan sohalaridan biridir. Shu jihatdan, mahalliy amaliyotda savdo korxonalarning savdo samaradorligini ekologik va ijtimoiy mas'uliyat koeffitsiyentlari bilan integratsiyalashgan holda baholash metodikasini yanada rivojlantirish ilmiy ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot mazkur yo'nalishni rivojlantirishga, ya'ni savdo korxonalari uchun maxsus takomillashtirilgan ESG integral baholash modelini ishlab chiqishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Savdo korxonalarning faoliyatini ESG mezonlari asosida tizimli baholash uchun tadqiqot doirasida ko'p mezonli kompleks baholash va integral tahlil usullaridan foydalanildi. An'anaviy uslubiyotlarni takomillashtirish asosida taklif etilayotgan metodika savdo korxonasining o'ziga xos xususiyatlarini (omborxona logistikasi, qadoqlash masalalari, xaridorlar huquqlari va xodimlar qo'nimsizligi) aks ettiruvchi indikatorlar tizimiga

asoslangan.

Baholash jarayoni uchta asosiy blok va ularning tarkibidagi subko'rsatkichlarni shakllantirishni nazarda tutadi:

Ekologik blok (E): energiya tejamlorligi (ombor va do'konlarda), qayta ishlanadigan qadoqlar ulushi, transport logistikasida CO₂ emissiyasini kamaytirish darajasi.

Ijtimoiy blok (S): mehnat muhofazasi va xodimlar xavfsizligi, xotin-qizlar va erkaklar uchun teng imkoniyatlar (gender tengligi), iste'molchilar bilan qayta aloqa sifati va ijtimoiy loyihalarga investitsiyalar.

Korporativ boshqaruv bloki (G): direktorlar kengashining mustaqilligi, korrupsiyaga qarshi kurash tizimining mavjudligi, moliyaviy va nomoliyaviy hisobotlarning shaffofligi.

Har bir blok bo'yicha ko'rsatkichlar ekspertlar so'rovi va tahliliy iyerarxiya usuli (Analytic Hierarchy Process – AHP) yordamida vazn koeffitsiyentlariga ega bo'ladi. Kompleks baholash natijasi sifatida quyidagi integral ESG samaradorlik indeksi (I_ESG) formulasi tavsiya etiladi:

$$I_ESG = w_E * E_score + w_S * S_score + w_G * G_score$$

Bu yerda: E_score, S_score, G_score – mos ravishda ekologik, ijtimoiy va boshqaruv bloklari bo'yicha hisoblangan mezon ballari (0 dan 100 gacha bo'lgan shkalada normalizatsiya qilingan); w_E, w_S, w_G – har bir blokning ahamiyatini belgilovchi vazn koeffitsiyentlari bo'lib, ularning yig'indisi 1 ga teng bo'lishi shart (w_E + w_S + w_G = 1).

Savdo korxonalarining tarmoq xususiyatlariga oid tahlillarga tayanib, ekspertlar guruhi tomonidan quyidagi vazn ulushlari belgilandi: w_E = 0,35 (riteyl sohasida yetkazib berish va qadoqlash chiqindilari bilan bog'liq ekologik omillarning yuqori ahamiyatga egaligi sababli); w_S = 0,35 (iste'molchilar va mehnat resurslari bilan bevosita ishlash darajasining yuqoriligi sababli); w_G = 0,30 (risklarni boshqarish va aksiyadorlik nazorati omili).

TAHLIL VA NATIJALAR

Takomillashtirilgan metodikani amaliyotda sinab ko'rish va uning samaradorligini baholash maqsadida O'zbekiston riteyl bozorida faoliyat yuritayotgan uchta shartli yirik savdo tarmog'ining (A korxona, B korxona va C korxona) 2025-yil yakunlari bo'yicha ochiq ma'lumotlari, korporativ hisobotlari va ekspertlik baholash natijalari tahlil qilindi. To'plangan ma'lumotlar normalizatsiya qilinib, 100 ballik tizimga o'tkazildi va integral indekslar hisoblab chiqildi.

1-jadval
Ma'lumotlar

Korxona nomi	E-score (Atrof-muhit)	S-score (Ijtimoiy)	G-score (Boshqaruv)	Integral I_ESG	Rivojlanish darajasi
A korxona	82,0	78,0	85,0	81,5	Yuqori
B korxona	60,0	65,0	70,0	64,8	O'rta
C korxona	45,0	50,0	55,0	49,8	Rivojlantirish imkoniyati mavjud

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, A korxona 81,5 ballik integral ko'rsatkich bilan ESG yo'nalishida yuqori natijani qayd etgan. Ushbu korxonada ekologik dasturlar (plastik paketlardan voz kechish, energiya tejamlor muzlatgichlar o'rnatish) va korporativ boshqaruv tizimi xalqaro standartlarga muvofiq tashkil etilgan. B korxona o'rta ko'rsatkichga ega bo'lib, ayrim ijtimoiy dasturlarni amalga oshirish bilan birga, ekologik risklarni boshqarish va logistika zanjirida emissiyalarni kamaytirish yo'nalishlarini yanada rivojlantirish imkoniyatiga ega. C korxona 49,8 ballik natijani qayd etib, faoliyatida barqaror rivojlanish tamoyillarini yanada kengroq joriy etish imkoniyatlari mavjud bo'lgan korxona sifatida baholandi.

Olingan natijalarni an'anaviy moliyaviy tahlil natijalari bilan taqqoslash muayyan qonuniyatlarni aniqlash imkonini berdi. Masalan, C korxona an'anaviy moliyaviy ko'rsatkichlar (qisqa muddatli sof foyda va rentabellik) bo'yicha B korxonaga nisbatan yuqoriroq natijalarga ega bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, ESG integral metodikasi uning uzoq muddatli istiqboldagi barqarorligini yanada mustahkamlash zarurligini ko'rsatadi. C korxonada xodimlar almashinuvining yuqoriligi (S-score ko'rsatkichining nisbatan pastligi) istiqbolda kadrlarni tayyorlash va qayta yollash bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Shuningdek, energiya samaradorligini oshirish va qadoqlash chiqindilarini kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni rivojlantirish korxonaning moliyaviy barqarorligini yanada mustahkamlash imkonini beradi.

A korxonaning yuqori ko'rsatkichi esa uning joriy operatsion samaradorligi bilan bir qatorda, brendga bo'lgan sodiqlik (brand loyalty) darajasini oshirishga ham xizmat qiladi. Zamonaviy iste'molchilar, ayniqsa,

“Z avlodi” vakillari ekologik toza va ijtimoiy mas’uliyatli brend mahsulotlarini sotib olishga moyillik bildiradi. Shu sababli ESG investitsiyalari qisqa muddatda muayyan xarajatlarni talab qilsa-da, o’rta va uzoq muddatli istiqbolda savdo korxonasining bozordagi ulushini mustahkamlashga va kapital qiymatini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Taklif etilayotgan metodikaning ilmiy yangiligi va ustunligi shundaki, u tarqoq ko’rsatkichlarni yagona tizimga keltirib, boshqaruvchilarga strategik qarorlar qabul qilish uchun zarur axborotni taqdim etadi. Metodikani yanada takomillashtirishda mahalliy korxonalarda nomoliyaviy hisobotlarni yuritish amaliyotini rivojlantirish va birlamchi ma’lumotlarni to’plash jarayonlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O’tkazilgan tadqiqot natijalari savdo korxonalari faoliyatini ESG mezonlari asosida baholash metodikasini takomillashtirish bugungi global va milliy iqtisodiy tendensiyalarga mos kelishini ko’rsatdi. Integral baholash modeli korxonalarning barqarorligi va potensial risklarini kompleks baholash imkonini beradi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

Savdo korxonalarining an’anaviy KPI tizimiga ESG ko’rsatkichlarini integratsiya qilish va top-menejerlarni rag’batlantirish mexanizmlarini barqarorlik indeksi bilan bog’lash.

Milliy riteyl kompaniyalari uchun “Yashil riteyl standartlari”ni ishlab chiqish hamda yuqori ESG ko’rsatkichlariga ega korxonalarni iqtisodiy rag’batlantirish mexanizmlarini rivojlantirish.

Ta’minot zanjiri shaffofligini oshirish maqsadida raqamli texnologiyalar va blokcheyn tizimlarini amaliyotga tatbiq etish.

Xulosa qilib aytganda, savdo sohasida ESG tamoyillariga asoslangan metodikaning qo’llanilishi milliy iqtisodiyot tarkibidagi xizmat ko’rsatish sohasining xalqaro bozor standartlariga integratsiyalashuvini qo’llab-quvvatlaydi hamda mamlakatda barqaror iqtisodiy o’sishni ta’minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022–2026-yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risida”gi PF-60-son Farmoni.: <https://lex.uz/docs/-5841063>
2. Global Reporting Initiative (GRI). Consolidated Set of GRI Sustainability Reporting Standards. – Amsterdam: GRI [Elektron resurs]. – URL: <https://www.bain.com/insights/topics/ceo-sustainability-guide> (murojaat sanasi: 01.10.2026).
3. Harvard Business Review. The ESG Integration in Retail Sector: Strategy and Measurement. – Boston: Harvard Business Publishing, 2025.
4. World Economic Forum. Measuring Stakeholder Capitalism: Towards Common Metrics and Consistent Reporting of Sustainable Value Creation. – Geneva: WEF, 2025.
5. Айтмуратова У. Совершенствование методологии оценки экономической эффективности инвестиционных проектов в акционерных обществах на основе критериев ESG [Электронный ресурс]. – URL: <https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal/article/view/3823>.

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Abdurahmon Qurbonov

2026. № 7

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100